

TERITORIJALNI RAZVOJ POLJICA I NJIHOV ODNOS SA SPLITOM

Poljica, autonomna seljačka republika u srednjoj Dalmaciji, prostirala se od rijeke Žrnovnice na zapadu do rijeke Cetine na sjeveroistoku, uz Jadransko more na jugu. Ilirski stočari nastanili su se na području planine Mosor radi zimske ispaše, od čega su nastala Poljica. Podijeljenost na Gornja, Donja i Srednja Poljica omogućila je cjelogodišnje stanovanje, oblikujući stočarstvo kao primarnu djelatnost. Nakon avarsko-slavenske provale i razaranjem Salone, u Poljicima su se nastanile plemenske zajednice. Hrvatsko-ugarskom zajednicom postaje autonomna republika, čuvajući glagoljašku crkvenu pismenost i slavenske zakone, kodificirane u Poljičkom statutu. S utemeljenjem Splita dolazi do sporova oko zemlje i razvoja granica. Poljica su podržavale lokalne hrvatske dinastije, često sukobljavajući se s dalmatinskim gradovima, tjerani gospodarskim potrebama.

Ključne riječi: Poljica, Poljička republika, Split, Omiš, Dalmacija, Srednji vijek, slobodni seljaci, Rajnerije

1. GEOGRAFSKA OBILJEŽJA POLJICA I POLJICA DO NASELJAVANJA SLAVENA

Poljička kneževina, nazivana i Poljičkom župom ili republikom, se nalazi na području srednje Dalmacije između gradova Splita, Sinja i Omiša; odnosno između rijeke Žrnovnice na zapadu i rijeke Cetine na sjeveru i istoku, i jadranske obale na jugu. Poljica su tako centrirana oko područja koje bi još mogli opisati i kao šire područje koje čine planina Mosor i njezini ogranci, koji Poljica kao regiju geomorfološki dijele u tri zasebna dijela koji će biti i temelj kasnijoj političkoj podijeljenosti Poljica. Na sjeveru od planine Mosor, odnosno od linije ogranaka Plišivica-Makirina-Ljuti Kamen-Orljak se nalaze Gornja ili Zamosorska Poljica; oni su obilježeni strmim planinskim padinama s niskim raslinjem koje su povoljne za uzgoj stoke, a između ogranaka se rasprostiru tri kršna polja; Korito, Ljubljanska i Grabovi doci. Samo ime „Poljica“ potječe iz tih „malih okruglastih polja u kršu“, poljica. Područje uz obalu, odnosno područje južno od rijeke Žrnovnice i planine Perun do rijeke Cetine se naziva Donjim ili Primorskim Poljicima; obradive površine Donjih Poljica su većinski od flišnog tla i stoga pogodna za bavljenje poljoprivredom, što je uz položaj na moru uvjetovalo i tome da ovo područje bude povijesno najnaseljenije. Područje Srednjih Poljica se proteže od južne strane Mosora, od rijeke Žrnovnice do Zadvarja; polja Srednjih Poljica čine polovicu cjelokupne obradive površine Poljica, kao i područje najbogatije izvorima vode i šumama.¹

1 A. LAUŠIĆ 1991: 19., 20.; F. IVANIŠEVIĆ 2006: 3.-6., 9-19.; N. GLAMUZINA 2015: 87.; I. PIVČEVIĆ 2008: 65.

Moramo istaknuti i neposrednu blizinu velikih krških polja poput Duvanjskog, Livanjskog i Imotskog polja; zbog sezonskog poplavljanja tih polja lokalno stanovništvo migrira na planinska i primorska područja, u koja spada i područje Poljica, te dolazi do prelaska lokalnog stanovništva s nomadskog na transhumantno stočarstvo. Možemo smatrati da su upravo prvi stanovnici područja Poljica bili transhumantni stočari, pripadnici predilirskih i ilirskih plemena, koji su se prvotno nastanjivali sezonski, te se postepeno trajno naselili oko 2000. god. pr.Kr.² Prethistorijske migracije su slabije zahvatile područja Srednje Dalmacije i Dinarida, pa tako i Poljica, zbog toga što je to područje bilo teško prohodno, prekriveno gustim šumama i manjkalo životinjskim fondom, koje je bilo ključno za cjelogodišnje opskrbljivanje hranom.³

Transhumantno stočarstvo je činilo glavnu gospodarsku djelatnost i za vrijeme brončanog doba, kada dolazi do Dorske migracije i naseljavanja ilirskih plemena Delmata na područje Poljica.⁴ Ilirsko stanovništvo, koje je živjelo u cijelim Poljicima, se nastavilo baviti transhumantnim stočarstvom i za vrijeme rimske vlasti u Dalmaciji; širenjem salonitanskog agera na područje Poljica, s granicom u današnjim mjestima Srinjine i Podstrana, dolazi do potiskivanja stočarskog ilirskog stanovništva i razvoja agrarnih površina i tzv. *villae rusticae*, rimskih gospodarskih zgrada, koje će kasnije postati i upravno-gospodarski centar poljičkih didića nakon naseljenja Hrvata i Slavena. Od poznatih rimskih naseobina možemo istaknuti naselja Pituntium (Podstrana), Naresta (Jasenice), Oneum (Omiš), Gata (moгуće da se radi o mjestu Gata) i Ionopen (moгуće mjestu Srinjine ili Žrnovnica).⁵

2. POSTANAK I OSAMOSTALJENJE POLJIČKE ŽUPE

Popis osvajača, vladajućih i migrirajućih plemena srednje Europe između petog i devetog stoljeća je doista dugačak; Huni, Goti, Langobardi, Gepidi, Bugari, Slaveni, Avari, Bavarci, Franci. Pred kraj 6. st., Slaveni su prevladavali dijelovima srednje Europe koji su prethodno bili napušteni posljedično germanskih migracija. Slaveni, za koje su kroničari tog vremena primijetili da imaju „primitivno“ oružje i način vođenja ratova,⁶ postali su žrtve organiziranih skupina. Za primjer možemo spomenuti Samoa, franačkog trgovca koji je stvorio robovlasničko vojvodstvo koje se protezalo od današnje Slovenije do južne Poljske.⁷ U sredini 6. st., do kraja 8. st., Srednja Europa, koje uključuje i današnju Hrvatsku, je bilo pod vladavinom Avara, pod čijom vlašću raspršena Slavska plemena se počinju organizirati u veće, stabilnije skupine. Avarski Kaganat, je bila tributarna država, koja se primarno održavala skupljanjem danka, kroz pljačkaške napade i otkupnine, koji je zatim podijeljen poglavarima kako bi ostali lojalni.⁸ S rastućom moći Franaka na zapadu i s formiranjem Prvog bugarskog carstva na jugu, prilike za pljačke su postale oskudne, što znači i propadanje kaganske moći. U osmom stoljeću, Agilolfingi iz Bavarske,

2 N. GLAMUZINA 2015: 50.-51., 54., 58., 76.-77., 84., 202. O manjku kretanja paleolitičkog i neolitičkog čovjeka svjedoči i manjak arheoloških nalaza iz tog razdoblja, kao neke nalaze možemo istaknuti npr. dva kremena noža-šila pronađena 1899. god. u mjestu Srinjine. - AMS-N-164, AMS-N-164, ARHEOLOŠKI MUZEJ SPLIT, PRETPOVIJESNA ZBIRKA.

3 M. PERA 1988: 33.

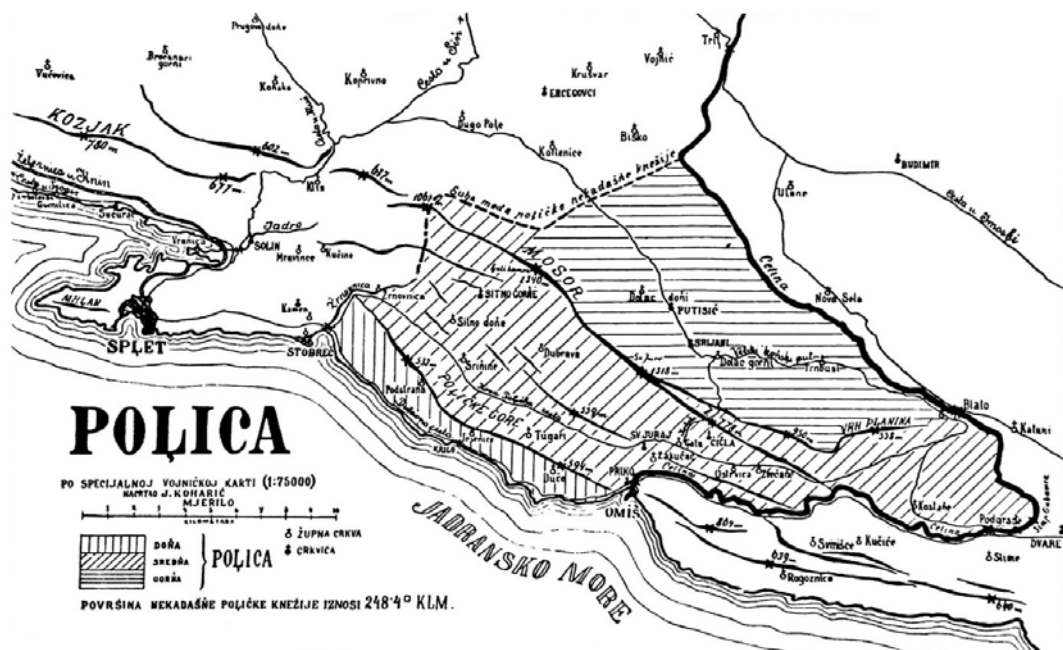
4 odnosno plemena pituntina, onastina i narestina, o kojima nam govore i brojni arheološki nalazi iz rimske epohe, poput kamena međaša u mjestima gornje sitno, srinjine i krugu-jasenice. - M. PERA 1988. 35.: u poljicima je pronađeno i prvo arheološko brončano nalazište u Dalmaciji, P. KAER, „Prvo brončano nalazište u dalmaciji“, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, god. lx., sv. 2., Sarajevo 1897: 245-271.

5 Najviše ostataka rimskih gospodarskih građevina je pronađeno u mjestima Ostrvica, Kostanje i Srinjine, ali ih ima diljem Poljica - M. PERA 1988: 34-36.; I. PIVČEVIĆ 2008: 66.

6 M. RADY 2023: 38.

7 D. DŽINO 2023: 133.

8 P. FOURACRE 2008: 539-541; M. RADY: 39-40; D. DŽINO 2020: 206.

Karta Poljica, Ivanišević Frano, Poljica - Narodni život i običaji, ur. Klarić Ivo, Društvo Poljičana "Sveti Jure", Ploče 2006. str. 5.

koji su nominalno bili dio Karolinškog Carstva, okupiraju današnju jugoistočnu Austriju, dotadašnji dio Avarskog teritorija, te podupiru pobunu slavenskim podanicima u Koruškoj. Agilolfinge je ubrzo uklonio s vlasti Karlo Veliki 788. god., koji s tim potezom širi granice Franačkog carstva do Dalmacije, te nastavlja rat protiv Avara u nizu kampanja pred kraj 8.st., što je rezultiralo kolapsom i nestankom avarske vlasti.⁹ Vojvoda Furlanije, Wonomyrus Sclavus, je 795. god. je vodio pljačkaški napad na središte Avarskog kaganata i vratio se s velikim plijenom, kojeg dijelom šalje u Aachen.

Slavenska vojvodstva zamjenjuju Avarski kaganat, a prema arheološkim nalazima, poput iskopina kraj Sânnicolau Mare u današnjoj Rumunjskoj, gdje je pronađena inskripcija pisana grčkim alfabetom koja spominje riječ „zoupan“, ili župan, i „boila“, turkijska riječ za plemić, plemstvo, pretpostavljamo da ustrojstvo novonastalih Slavenskih vojvodstava, i županija, je bio prijenos oblika organizacije iz vremena Avarske vladavine.¹⁰ Tako, do kasnog 8. stoljeća elite su centralizirale moć unutar regionalnih država, županija, što se odrazilo na grobne predmete poput karolinških mačeva i konjaničke opreme. U Dalmaciji, arheološki dokazi upućuju na polaganu kulturnu promjenu, uključujući razvoj običaja pokopa i grobnih dobara, povezanih s autohtonim i dolazećim skupinama.¹¹ Možemo smatrati da dolazak Hrvata i Slavena je bio dugotrajan proces, koji se odvijao kroz više desetljeća i ne smije se zamišljati kao „val stanovništva“ ili jedna velika migracija koja je pri dolasku zauzela cijelo područje Hrvatske.¹²

9 D. DŽINO 2020: 206.

10 M. RADY: 40-41.

11 D. DŽINO 2010: 174.

12 D. DŽINO 2010: 175.

Prema caru Konstantinu Porfirogenetu i *De Administrando Imperio* iz 10. st., za vrijeme vladavine cara Heraklija, Crveni (migrirajući) Hrvati su se odvojili od Bijelih Hrvata s područja Karpata. Na poziv bizantskog cara, Hrvati su pokorili Avare, te su zauzeli i naselili osvojene posjede. Moramo istaknuti da su Hrvati tada predstavljali manjinsku skupinu, te da su prethodni narodi na novoosvojenom području, bilo to Iliri, Goti, Gepidi, Slaveni ili Avari se asimilirali, te da je postojala znatna Romanska manjina koja je živjela u priobalnim gradovima i na otocima. Neupitno je da se na ovom području odvijao dugotrajni proces slavensko-avarske-rimske-ilirske simbioze, koja je imala značajan utjecaj na razvoj hrvatske kulture, što je dovelo do prihvaćanja niza osobina proisteklih iz avarske i kasne rimske kulture.¹³ Početkom ranog srednjeg vijeka konsolidira se prva hrvatska država, koja je, kao i ostale novonastale slavenske države na istočnoj obali Jadrana, bila oblikovana dominantnom gospodarskom djelatnošću Slavena, transhumantnim stočarstvom. Transhumantno stočarstvo zahtijeva komplementarnost ljetnih i zimskih ispašnih prostora i stoga se jezgre tih novonastalih slavenskih država uglavnom sastoje od dva geografska područja, jednog namijenjenog zimskoj i jednog namijenjenog ljetnoj ispaši. Takva valorizacija prostora je vidljiva na makro regionalnoj razini (Ličko-Krbavski planinski prostor – Dalmatinski sredozemni prostor hrvatske države) i mikro regionalnoj razini (Dalmatinsko zaleđe i priobalni-planinski prostor, mosorsko planinsko područje i vodoplavna polja u Poljicima).¹⁴ Iz *De Administrando Imperio* saznajemo da pradomovina Hrvata se nalazi „onkraj Bagibareje“, odnosno Bavorske; „zapadno od Frangije“, odnosno Franačkog Carstva. Također saznajemo da je Bijela Hrvatska „susjedno Turcima i Srbima prema gorama“ i „sjeverno od Pečenega“, odnosno pokraj pradomovine Mađara u današnjoj Ukrajini i Karpatima. Uz to saznajemo da je Bijela Hrvatska udaljena „trideset dana hoda od mora koje se naziva crno“, što može označavati i Baltičko i Crno more.¹⁵ Također je bitan smisao teksta 31. poglavlja u kojem je zapisano kako su Hrvati neposredno po avarskom zauzeću i naseljenju Dalmacije migrirali prema njihovoj današnjoj domovini i „nađoše ondje Avare“. Prema caru Porfirogenetu Avari su zauzeli i opustošili Dalmaciju do granice potpunog istrebljenja starosjedilačkog stanovništva. Ta teza je vrlo problematična, gledajući kako je stanovništvo bez borbe dopustilo Avarima da ih unište, kao i tvrdnja da su Avari okupirali potpunu Rimsku Dalmaciju osim „nekolicine primorskih gradića“, koji su bili danima udaljeni.

Ovdje je potrebno spomenuti ulogu Franačke države i Hrvatske kao njoj krajinskog područja u doseljenu Hrvata u Dalmaciju, pa tako i u Poljica. Zastupnici teze doseljenu Hrvata u 8. st. pod Franačkim vodstvom, općenito zastupaju mišljenje da postoji jasan i izrazit kontinuitet naseljenosti od kasne antike kroz 7. i 8. stoljeće, dokaziv kroz analizu inhumacijskih groblja, te da brojni karolinški nalazi koji se datiraju pred kraj 8.st., kao i broj kremacijskih ostataka, ukazuju na dolazak novog stanovništva, potencijalno nekršćanskog.¹⁶ Kao primjer možemo spomenuti ostatke Franačkog oružja, naime Petersen tip K mač pronađen u Zadvarju, na granici između Poljica i Cetinske krajine,¹⁷ za kojeg se smatra da potječe iz radionice negdje u centralnoj Franačkoj državi.¹⁸ Mač pronađen u Zadvarju se općenito povezuje s oružjem pronađenim u Koljani kraj Vrlike i Slankovacu u Donjoj Koljani, kao i s bogato ukrašenim tip K mačevima pronađenih kraj Haithabua u sjevernoj Njemačkoj.¹⁹ Određeni autori, poput A. Miloševića, pretpostavljaju da su Hrvati prisvojili franačko oružje prije migracije, dakle još u

13 P. FOURACRE 2008: 541-543.

14 N. GLAMUZINA 2015: 84.; M. PERA 1988: 37, 38; P. FOURACRE 2008: 542, 543.

15 N. TOMAŠIĆ 2003: 80.

16 D. DŽINO 2020: 224.

17 A. MILOŠEVIĆ 2016: 249-250, 253.; A. MILOŠEVIĆ 2012: 463.

18 G. BILOGRIVIĆ 2018: 92.

19 G. BILOGRIVIĆ 2018: 90.

„Poljskoj“ ili Bijeloj Hrvatskoj.²⁰ Dolazak tog novog stanovništva se podudara s porazom i nestajanjem Avarskog kaganata, Stoga je vrlo vjerojatno da su se neke slavenske skupine, koje su bile pod utjecajem Franačke, doselile u Dalmaciju u to vrijeme.²¹ S obzirom na značajan broj sličnosti između materijalnih kultura ranosrednjovjekovnih elita Dalmacije i Moravske, može smatrati da postoji mogućnošću migracije slavenske skupina koje dolaze iz srednjeg Podunavlja. Neke od tih skupina vjerojatno su bile regrutirane za službu u franačkoj vojsci, iako je do nekih kretanja stanovništva moglo doći i bez franačke intervencije, osobito u dalmatinskom zaleđu, koje nije bilo pod kontrolom Dalmatinskog vojvodstva.²² Franački mač iz Zadvarja nije dovoljan dokaz da su Slaveni migrirali u Dalmaciju i Poljica pod Franačkim vodstvom, ali ukazuje na povezanost i utjecaj Franaka na ovo područje.²³

2.1. LEGENDA O UBOJSTVU KNEZA MIROSLAVA I NJEGOVA TRI SINA

Za uspostavu Poljica kao župu se vežu dva događaja, prvi je vezan uz legendu o naseljavanju tzv. Bosanskih didića u Poljica 949. god., a drugi se veže uz Miroslavove sinove kao nosioce glagoljaškog svećenstva u Poljicima. Prema legendi, 949. god. ubijen je hrvatski knez Miroslav i njegova tri sina, Krešimir, Tješimir i Elem bježe pred neprijateljem iz Bosne i pronalaze sklonište u mjestu Ostrvica u Poljicima; od tri sina su nastale tri plemićke obitelji „didića“, Krešimirovići ili Kremeničani, Tišimirovići i Elemovići ili Limići, koji su 1015. god. izdvojili poljički prostor od Kliške ili Pomorske župe u zasebnu Poljičku župu.²⁴ Legenda najvjerojatnije proizlazi iz 31. glave *De Administrando Imperio*, gdje stoji „...poslije smrti [kneza Krešimira], njegov je sin Miroslav, poslije četverogodišnjeg vladanja, bio ubijen od bana Pribine, pa su izbile mnoge svađe i različiti sukobi u cijeloj zemlji...“²⁵ O samome ubojstvu i uroti avarskog bana Pribine nemamo sigurne izvore, ali svakako možemo smatrati da je rana Hrvatska država u 10. st. i 11. st. bila u razdoblju krize. Rafo Ferri piše kako iza legende o ubojstvu kneza Miroslava stoji suparništvo i sukob latinskog i glagoljaškog svećenstva. Kao jedan argument Ferri navodi činjenicu da su hrvatski vladari do Miroslava imali samo narodna imena, a njegovi nasljednici su imali strana kršćanska imena; također, da je kraljica Jelena, žena kralja Mihajla Krešimira, bila romanskog podrijetla rodnom iz Zadra i stoga najvjerojatnije je podupirala latinsku stranku, o čemu u prilog navodi i njen epitaf napisan na latinskom jeziku, kao i nedostatak glagoljaskih spomenika pronađenih na Gospinu otoku u Solinu. Prema tome, Miroslavovi sinovi, kao zastupnici glagoljaškog svećenstva, su mogli osnivači Poljičke župe zbog činjenice da je glagoljica ostala u Poljicima u uporabi kao liturgijsko pismo sve do 19. st. Ferrijeva teorija nije u potpunosti uvjerljiva pošto postoje latinski natpisi hrvatskih kraljeva i prije kraljice Jelene, što ne znači da su i ti raniji hrvatski vladari potiskivali glagoljašku pismenost i svećenstvo. Možemo smatrati da glagoljaska pismenost u Poljicima ipak započinje u desetom stoljeću, tj. najvjerojatnije potiskivanjem glagoljaškog svećenstva za vrijeme Splitskog crkvenog sabora 925. god., glagoljaško svećenstvo svoje sklonište upravo nalazi u bliskim Poljicima gdje se i zadržavaju zbog niza prilika.²⁶

20 A. MILOŠEVIĆ 2012: 467; G. BILOGRIVIĆ 2018: 91.

21 D. DŽINO 2020: 224-225.

22 D. DŽINO 2020: 225-227.

23 G. BILOGRIVIĆ 2018: 94.

24 M. PERA 1988: 39; A. LAUŠIĆ 1991: 27, 28.

25 De Administrando Imperio, 31. Glava, <https://povijesni-izvori.webnode.hr/de-administrando-imperio-31-glava/>; https://hr.wikisource.org/wiki/o_upravljanju_carstvom/gl._xxxi._o_hrvatima_i_zemlji_u_kojoj_sad_stanjuju, konzultirano 26. prosinca 2020.

26 R. FERRI 1971: 35-41; J. BRATULIĆ 1971: 141-148.

2.2. BOSANSKI *DIDIĆI* I *UGRIČIĆI*

Drugi dio legende spominje da su se za vrijeme vladavine Ludovika I. u Poljicima naselili plemići iz obitelji Rajčić i Dražojević, koji su bili nazivani „ugarskom vlastelom“, odnosno Ugričići. Taj dio legende moguće ukazuje da je Poljička župa nastala za vrijeme vladavine Ludovika I. i njegove reorganizacije hrvatskih župa, a navedena plemena Kreminičana, Limića i Tihomirovića najvjerojatnije se odnose samo na plemićke posjede koji su bili ujedinjeni u Poljičku župu u 14.st. Godine 1358. kralj Ludovik I. je podario hrvatskom plemiću Jurju Rajčiću Poljica u leno, ali on nije mogao nametnuti svoju vlast nad lokalnim stanovništvom i ostaje u Splitu gdje je pokopan kao poljički knez, premda je to bio samo *de jure*. Ženidbenim vezama s poljičkim plemstvom, s plemenom Dražojevića, u Poljica ulaze „Ugričići“. Moguće je da su se poljički didići počeli nazivati „bosanskima“ u to vrijeme kako bi se razlikovali od „ugarskog“ plemstva, ili zbog toga što su Poljica spala tada pod vojvodstvo Bosne.²⁷

Moramo istaknuti da nazivi „Bosna“, „Bosanski“, i „Bosanci“ su imali široko korištenje i nisu se odnosili samo na područje Bosne u užem smislu, već se taj naziv koristio za sve stanovništvo istočno od Poljica, odnosno transhumantne stočare koji bi se nastanjivali u Poljicima za vrijeme zimske ispaše. To uključuje Hercegovinu (Livanjsko-Duvanjska krajina), Imotsku i Cetinsku krajinu; vodoplavna područja koji su služili kao ljetne ispaše lokalnom stanovništvu. Taj naziv, kao i transhumantno stočarstvo koje je s vremenom zaprimilo i religiozni aspekt hodočašća i blagoslov stoke na blagdan Sv. Klementa u studenom, je ostao u uporabi sve do početka drugog svjetskog rata. Vjekoslav Klaić je gledao negativno na ovu legendu upravo zbog naziva „Bosanskih didića“ i „Bosne“, pošto su prvosjedoci u Poljičkoj župi bili Hrvati (u užem smislu), a ne Bosanci. Ivan Pivčević iznosi sličnu teoriju o nazivu „Bosanci“, smatrajući da su Miroslavići, kao hrvatska plemićka dinastija, mogli potjecali iz područja koja su prvotno bila pod upravom hrvatskih župa, a kasnije tvorili Bosansko vojvodstvo i kraljevstvo, pa stoga su nazivani „Bosancima“. Što se tiče triju sinova Krešimira, Tješimira i Elema, prema Ferdi Šišiću, radi se o iskrivljenju pripovijedanja popa Dukljanina; najvjerojatnije se radi o plemenskim vođama koji nisu imali krvno srodstvo s knezom Miroslavom, već je njihova veza izmišljena predaja o praocu, osnivaču obitelji.²⁸

Poljička župa se najvjerojatnije oformila prije vladavine Ludovika I., za vrijeme dinastije Arpadovića kroz proces feudalne anarhije u hrvatskoj državi južno od Gvozda. Hrvatske zemlje južno od Gvozda su bile izvan snažnijeg političkog utjecaja dinastije Arpadović što je rezultiralo feudalnom partikulacijom ili feudalnom anarhijom. Feudalni zemljoposjednici i velikaši su djelovali izvan vlasti ugarsko-hrvatskog kralja, te su se osamostalili i postali novi nositelji upravno-administrativne organizacije. U dvanaestom stoljeću, unatoč tome što stočarstvo još uvijek predstavlja dominantnu gospodarsku djelatnost, dolazi do jačanja agrarnih djelatnosti i s time većom potrebom za stalnom radnom snagom. Seoske zajednice su uglavnom činile jedan dio neke šire upravne zajednice, poput gradskih komuna ili crkvenog vlastelinstva. One seoske zajednice koje su imale ili gospodarske prilike i gdje je poljoprivreda bila razvijenija, poput područja između Krke i Zrmanje, ili geomorfološke preduvjeta, poput Poljica, su nastojala oblikovati zasebne upravne zajednice. To slobodno seljaštvo se ujedinjuje u tzv. bratovštine, zajednice utemeljene na uzajamnoj zaštiti njihovih pripadnika i uspješno se odupire feudalnim vladarima u njihovom pokušavaju podvrgavanja slobodnih seljaka s ciljem da ih pretvore u svoje kmetove. Možemo tako smatrati da su se Poljica osamostalila kroz

27 A. LAUŠIĆ 1991: 28, 29.

28 A. LAUŠIĆ 1991: 28-30; D. ALAUPOVIĆ-GJELDUM 1997: 154, 158; I. PIVČEVIĆ 2008: 343.

proces feudalne anarhije, u razdoblju kada dotadašnja Pomorska ili Kliška župa njima nije mogla pružiti dovoljnu zaštitu od susjednih komuna Omiša i Splita, te se lokalne slobodne seljačke zajednice međusobno ujedinjuju u posebnu neovisnu upravnu zajednicu.²⁹

3. USTROJSTVO POLJIČKE ŽUPE

Poljička župa je bila autonomna politička zajednica od izvorno trinaest seoskih zajednica, međusobno podijeljenih u Gornja, Srednja i Donja Poljica prema geomorfološkom smještaju. Ono što je Poljica činilo jednom koherentnom autonomnom zajednicom, bio je zajednički regionalni identitet i određena lojalnost, ne prema feudalnom vladaru ili knezu, nego prema instituciji Poljičke župe kao takve i njezinim zakonima. U 13.st. i 14.st. na istočnoj jadranskoj obali, upravo zbog autonomije i društvene zasebnosti gradskih i seoskih zajednica dolazi do kodifikacije vlastitih zakona i pisanja komunalnih statuta.³⁰ Najstarija poznata i sačuvana redakcija Poljičkog statuta potječe iz prve polovice 15.st., a u izvorima iz 13.st. spominje se tzv. „Poljički zakon“, odnosno još nekodificirani i usmeni zakon Poljičke župe, a Poljički statut, kao kodificirano pravo, se spominje u 14. st.³¹ Kao temeljne vrijednosti Poljičkog statuta, pa s time i „poljičkog duha“, u smislu kolektivnog vrijednosnog sistema, se ističu „sloga, mir, bratstvo i jedinstvo“ (čl. 88 Statuta), kao i ideja da „neka more svak živ biti“ (čl. 59b Statuta); ideje koje imaju svoj korijen u samom postanku Poljica kao autonomne zajednice u smislu organizacije seoskih bratovština. U Poljičkom statutu se Poljica nazivaju višestruko župom ili općinom³², a nazivi Poljička republika ili kneževina također su bili u uporabi i jednako se odnose na političko uređenje Poljica u srednjem vijeku. Kao ključne karakteristike Poljičke župe, zbog koje Poljica možemo smatrati i republikom i koje upravo proizlaze iz ideja „sloge, mira, bratstva i jedinstva“, možemo navesti izborništvo vladarske titule kneza, seljačku demokraciju i njezino konfederativno ustrojstvo.³³

Vlast u Poljičkoj župi se dijelila na dvije razine; na lokalnu vlast, odnosno vlast pojedinih seoskih zajednica, i na zajedničku vlast, odnosno centralnu vlast u obliku institucija velikog kneza i zajedničkih vijeća. Veliki knez, titula koja je bila izborna i nenasljedna, je nosio vrhovnu i zajedničku vladarsku dužnost i birao se na mandat od jedne godine. Obični pučani su mogli sudjelovati u politici unutar tzv. Narodnih zborova, dok je izvršno i pravosudno tijelo Poljičkog stola ipak bilo namijenjeno samo plemstvu i izabranom velikom knezu sa svojim *kančelirima*, odnosno kancelarima u smislu izvršnih službenika i *vojvodom*, glavnim zapovjednikom vojske Poljičke župe.³⁴

4. ODNOS POLJICA SA SPLITOM

Najraniji izvor koji nam govori o odnosu Splita i Poljica je Sumpertarski kartular. Godine 1060. do 1069. god. splitski plemić rodом iz mjesta Tugara Petar Crni ili „Črne“ je kupio zemlju u Poljicima kako bi podigao crkvu i benediktinski samostan sv. Petra u Selu, današnje mjesto Sumpetar.

29 A. LAUŠIĆ 1991: 29, 30; N. GLAMUZINA 2015: 113, 114; T. RAUKAR 1997: 192; J. MARUŠIĆ 1992: 125-128.

30 M. PERA 1988: 180; T. RAUKAR 1997: 193.

31 M. GOJSALIĆ 2008: 4-10.

32 Članak 2, 8, 9, 11, 15, 18, 23A, 23B, 24, 101, 108, i 116, prema „Izvorni tekst Poljičkog statuta“, Poljički zbornik, vol. 1., Kulturno-prosvjetno društvo poljičana - Priko, Zagreb 1968.

33 M. PERA 1988: 180-187.

34 M. PERA 1988: 188-197.

Sumpetarski kartular se prvotno sastoji od sažetaka isprava kupovine zemlje Petra Crnog, kao i od darovnice te iste zemlje benediktinskom samostanu sv. Petra u Selu gdje se kartular pisao 1080. god. i čuvao sve do provale Mongola u sredini 13. st. S vremenom su poglavari i opati samostana u kartular zapisivali i neke svoje kasnije stečevine, kao i podatke o hrvatskoj povijesti, narodnim običajima Poljica i njihovom odnosu sa Splitom.³⁵

Splitska crkva je bila prisutna u Poljicima i prije osnutka samostana Sv. Petra u Selu. Kako saznajemo iz povelje kneza Trpimira iz 852. god., splitski nadbiskup Petar je kupio u Tugarama zemlju s kmetovima. Pobjedom Splitske biskupije na Splitskim crkvenim saborima ona postaje metropolijom, te se njezina jurisdikcija proteže i na hrvatsko zaleđe, a kao nasljednica Salonitanske crkve imala je svoje pravo nad prostorom Salonitanskog agera. Za vrijeme rimske uprave cijelo područje planine Mosor i sjeverozapadni dio Poljica su pripadali salonitanskom ageru, odakle je Salona crpila poljoprivredne proizvode i Ilirske robe. Nestankom Salone i naseljavanjem Slavena u Poljica, to područje postaje gospodarski slobodno, a nasljednikom Solina postaje mali gradić Split, tada još unutar zidina Dioklecijanove palače. S rastom grada Splita i Splitske biskupije, rastu i njezine potrebe za više poljoprivredno iskoristive zemlje i sukob između Splita i Poljica postaje neizbježan.³⁶

Kao paralelu nastanku Poljičke župe, njezinim odnosima sa susjedima i komunalizacije na istočnoj jadranskoj obali u 12. st. i 13. st. možemo povući primjer političkih i gospodarskih procesa sjevernomorske obale Svetog Rimskog Carstva; flamanske, frizijske i zapadne danske obale, koje su se kao periferijski dijelovi Svetog Rimskog Carstva i kroz sukob zemaljskih i svjetovnih feudalnih vladara, osamostalile i konsolidirale u seljačke republike, od kojih je najznačajnija bila ona u Dithmarschenu koja se osamostalila u 11. st., oformila u župu u 13. st., i postojala kao takva sve do kraja 15. st. Župa Dithmarschen, kao i Poljica, se nalazila u lako branjivom i geografskom izoliranom području, močvarno područje Schleswig-Holsteina, te su bili pod konstantnom prijetnjom lokalnih saskih kneževa, vojvode Holsteina i bremenskih nadbiskupa koji su smatrali područje seljačke republike njihovim pravom. Kao temelj organizacije župe Dithmarschen uz seoske bratovštine je bila crkvena župna organizacija Bremenske nadbiskupije od koje su se osamostalili; ona se sastojala od komunalnog vijeća četrdesetosam članova i općinske skupštine od dvadeset članova koja je predstavljala zakonodavnu vlast. Početkom 15. st. Dithmarschen stvara svoj kodificirani zakonik i sudski sustav, a dobiva i priznanje autonomije od svetog rimskog cara i pape. Ipak župa Dithmarschen je prestala postojati krajem 15. st., unatoč tome što su višestruko uspijevali poraziti brojčano, vojno i ekonomski nadmoćnijeg neprijatelja. Razlog zašto je prestala postojati je to što je uz svoju geografsku izoliranost, bila okružena neprijateljima i nije imala sigurne saveznike kao ni mogućnost stalne trgovine.³⁷

Poljička župa, usporedno Dithmarschenu, se održala sve do početka 19. st. do doba Napoleona, i kao jedan od ključnih faktora za njenu dugovječnost možemo tražiti u gospodarskim odnosima sa susjednim zajednicama uključujući i grad Split. Poljica su za grad Split predstavljali njezin komunalni teritorij i kao jedan centar proizvodnje, iako nije bio pod direktnom upravom Splita. Splitska trgovina se oslanjala na lokalnu proizvodnju i na proizvodnju s okolnih područja; tako su iz Poljica u Split dostizali med i vosak, vino, led i razni stočarski proizvodi poput vune, mesnih i mliječnih proizvoda.³⁸

35 M. PERA 1988: 39; A. LAUŠIĆ 1991: 21; I. PIVČEVIĆ 2008: 67; M. KUVAČIĆ 2011: 8; J. MARUŠIĆ 1992: 13, 14, 117, 118; I. PIVČEVIĆ 2008: 67.

36 T. RAUKAR 1997: 35, 36.

37 P. H. WILSON 2017: 579-583, 589, 592.

38 T. RAUKAR 2007: 276; J. MARUŠIĆ 1992: 118.

Jedan grad unutar svojih vlastitih zidina nije u stanju proizvesti sve što je njemu potrebno za opstanak, kao i za izvoz i trgovinu. Prosperitet i opstanak jednoga uvelike ovisi o njegovom zaleđu, a i zaleđe prirodno gravitira i ovisi o svojoj komunikaciji s gradskim centrom. Upravo zbog te nemogućnosti održavanja grada bez svoga zaleđa dolazi i do sukoba između Splita i Poljica; s porastom broja stanovništva, pa i stoke u Splitskoj komuni dolazi do sve veće potrebe za zemljištem, kao i za područja zimskih ispaša. O nastojanjima Splitske komune da osigura okolna zemljišta nam govori falsifikat darovnice kralja Zvonimira koja Splitu „zbog vrlo velikog broja stoke“ daje pravo na neometano korištenje pašnjaka na okolnim područjima, uključujući i Poljica. To je jedan u nizu od falsifikata Splitske nadbiskupije s kojima su pokušali preuzeti zemlju u Poljicima; prvi falsifikat je navodno bila povelja Krešimira III. iz 1015. god., drugi Zvonimirov iz 1078. god., treći iz 1103. kralja Kolomana, i četvrti iz 1383. god. kraljice Elizabete, žene Ludovika I. Anžuvina.³⁹

Prema starijoj literaturi, sukob između Splita i Poljica je imao svoj kulturološki, ili pak etnički element. Brojni autori, poput Ante Škobalja, Ivana Pivčevića i Jurja Marušića, ističu i kulturološku borbu između slavenskih i hrvatskih Poljica i romanskog Splita.⁴⁰ Primjerice, naziv mjesta Strožanac, bi potjecalo iz potrebe za stražom i zaštitom na tom području od napadajućih Romana.⁴¹ Škobalj tako piše da je borba Splita s Poljicima bio izraz „političke borbe, koja je prelazila i na vjersko polje i služila se vjerskim sredstvima“. U ovoj navodnoj kulturološkoj borbi se razvila i navedena ideja kraljice Jelene i hrvatskih vladara nakon nje kao zastupnika latinske romanske nad hrvatskom glagoljaškom crkve. Škobalj također navodi kako se taj kulturološki sukob između romanskog Splita i hrvatskih Poljica vidi i u dva niza starohrvatskih crkvice, jedan romansko-latinski drugi hrvatsko-glagoljaški, u Poljičkom primorju, koji stoje kao „dva bojna reda postavljena jedan nasuprot drugome“. Tako možemo smatrati da sukob između Splita i Poljica počinje doseljnjem Slavena na dotadašnji teritorij salonitanskog agera jugoistočno od rijeke Žrnovnice, sukob koji se nastavio i nakon dolaska Hrvata. Prema Aachenskom miru iz 812. god. znamo da su dalmatinski gradovi bili u sklopu Istočnog Rimskog Carstva, a njihovo zaleđe, odnosno hrvatska država, je bila podređena Franačkom Carstvu; kulturološki crkveni sukob se tako produbljuje i s razlikama između latinske i grčke kalcedonske crkve dvaju Carstva, kao i s kasnijom Focijevim šizmom. Prema Gottschalkovim zapisima znamo da je i knez Trpimir ratovao s nekim dalmatinskim gradovima, vjerojatno sa Splitom ili Trogirom. Crkveni sukobi su se ublažili nakon Splitskog sabora 925. god., kojim je spojena romanska Splitska biskupija i Ninska biskupija, koja je dotada predstavljala i bila nadležna nad skoro cijelim teritorijem hrvatske države (tj. teritorij koji ne uključuje dalmatinske gradove i otoke pod Istočnim Rimskim Carstvom). Istočni rimski car je, u kriznim situacijama kada mu je bila potrebna potpora hrvatskih vladara, npr. za vrijeme sukoba s Bugarskim Carstvom, prepuštao vlast nad dalmatinskim gradovima hrvatskim vladarima, te su s vremenom dalmatinski gradovi postali trajnom komponentom hrvatske države, koliko stvarne toliko i idejne.⁴³

Prema novijoj literaturi, trebamo odbaciti ideju naglog i velikog migracijskog vala Slavena na područje Dalmacije, uključujući tako salonitanski ager i Poljica. Umjesto toga, radi se o postepenom prijelazu s latinskog identiteta i jezika na slavenski, što se odvijalo paralelno protivljenju romanskom

39 A. NAZOR 2002: 45-47; M. KUVAČIĆ 2011: 10-12.

40 J. MARUŠIĆ 1992: 119; A. NAZOR 2002: 46, 47; M. KUVAČIĆ 2011: 9.

41 M. PERA 1988: 38.

42 J. MARUŠIĆ 1992: 119; više u A. ŠKOBALJ 1971: 117-131.

43 A. NAZOR 2002: 49, 50.

jeziku u gradovima.⁴⁴Ta se dinamika odražava i u kasnijoj raspravi unutar hrvatskog kraljevstva o tome treba li liturgija biti na latinskom ili crkvenoslavenskom tijekom 11. stoljeća.⁴⁵Nema izvora koji bi potvrdili koliko je slavenski bio raširen prije 11. stoljeća, kada su se glagoljski natpisi počeli pojavljivati na sjevernojadranskim otocima, u Poljicima i u Dubrovniku. Provincijski latinski nije posve nestao; stanovništvo oko dalmatinskih gradova ostalo je dvojezično, na što ukazuje Valunska ploča iz 11. stoljeća, pisana i na latinskom i na slavenskom jeziku. Ovdje možemo spomenuti također, da depopulacija u poslijerimskom Iliriku bila je ovisno o području različita, ali obalna dalmatinska groblja ne pokazuju značajnije demografske promjene. Umjesto toga, došlo je do kulturne i društvene transformacije slične ostalim dijelovima postrimskog Zapada. Jezični pomak na slavenski ne daje odlučujuće dokaze o masovnoj seobi, kao što je bilo spomenuto u prvom poglavlju. Umjesto toga, to sugerira promjenu identiteta među autohtonim stanovništvom.⁴⁶Dok su skupine doseljenika s sjevera vjerojatno stigle, nema naznaka da je Dalmaciju u 7. ili 8. stoljeću preplavio „slavenski“ plimni val. To ukazuje na postupnu jezičnu promjenu, a ne na masovnu zamjenu prijašnjeg stanovništva. Paralelno „slavenizaciji“ zaleđa, dolazi do razvoja novog 'rimskog' identiteta u dalmatinskim gradovima koji isključuje stanovništvo zaleđa. Postupno prihvaćanje slavenskog kao prvog jezika vjerojatno je olakšalo sudjelovanje u avarskim strukturama moći, a širenje slavenske liturgije u 11. stoljeću označilo je posljednju fazu ove jezične promjene. „Mračno doba“ u Dalmaciji, između rimskog povlačenja u 7. stoljeću i karolinškog i bizantskog oporavka u 8. stoljeću, bilo je ključno za formiranje tih identiteta. Sjeverni utjecaji javljaju se tek nakon 750. godine, što znači da su se „starohrvatska“ groblja razvila prvenstveno iz autohtonih konteksta. Stanovništvo Dalmacije formiralo je različite regionalne identitete, pri čemu su obalni gradovi razvili „rimski“ identitet temeljen na antičkoj prošlosti i kršćanskim kultovima, dok su u zaleđu postojala jednostavnija, srodnička društva pod utjecajem i starosjedilačkog i imigrirajućeg stanovništva.⁴⁷

4.1. ODNOS SPLITA I POLJICA U 12. ST. I 13. ST.

Odnos Poljica i Splita je ovisio i o okolnostima unutar Hrvatskog Kraljevstva i zajedničkim vladarima, a kasnije o okolnostima unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. U razdobljima kada su Split i Poljica bili pod zajedničkim vladarom, bilo to pod vlašću hrvatskog kralja ili kliškog župana, njihovi odnosi su suradnički. Nakon smrti kralja Dmitra Zvonimira i ulaska Hrvatskog Kraljevstva u personalnu uniju s Ugarskim Kraljevstvom Poljičani su bili lojalni lokalnim hrvatskim dinastijama Kačića, Svačića, Nelipića i Šubića Bribirskih, koji su bili u sukobu s vladarskim dinastijama Arpadovića i Anžuvina, a s time i njima lojalnim gradom Splitom. Kačići, hrvatska dinastija podrijetlom iz Poljica, su u 12. st. i 13. st. vladali kao omiški knezovi i bili su čvrsti saveznik Poljica. Omišani pod Kačićima su nastavili ilirsku tradiciju gusarstva na istočnom Jadranu, a Poljička župa joj je predstavljala neophodnog saveznika u svome zaleđu. Godine 1167. knez Nikola Kačić potpisao je ugovor s Kotorom, obećavši da neće napadati nijedan brod koji plovi u Kotor „do Molunta“ (područje na obali između Kotora i Dubrovnika), što je pokazatelj moći koju je Kačići imali nad značajnim dijelom dalmatinske obale.⁴⁸ Zbog gusarstva su ušli u sukob s Mletačkom republikom zbog pljačkaških pohoda na mletačke dalmatinske posjede i

44 D. DŽINO 2010: 172.

45 D. DŽINO 2010: 173.

46 D. DŽINO 2010: 173-174.

47 D. DŽINO 2010: 174.

48 F. CURTA 2006: 343.

brodovlje. Nakon napada na brodove križarske vojske Četvrtog križarskog rata 1220. god., na poticaj Mletačke republike, papa Honorije III. objavljuje križarski rat Omišu i napadaju Kačići s kraljem Andrijom II. i gradom Splitom, ali bezuspješno.⁴⁹

Početak 13. st. Poljički Kačići su od splitskog nadbiskupa Guncela dobili na upotrebu mjesto i tada porušenu kulu Ostrog pokraj mjesta Kaštel Lukšića, koju su Poljičani obnovili i zasjeli. Kula Ostrog je bila pod upravom Kačića sve do 1223. god., kada su Splićani za vrijeme križarskog rata protiv Omiške kneževine s gradom Trogirom i humskim knezom Petrom opsjedali kulu. Prema Tomi Arhiđakonu, nakon pobjede Splićani su zarobili preostale branitelje i stanovništvo, te razorili kulu i njenu crkvu s grobljem kako „ne bi više nikad mogli hvastati kakvo pravo nad selom“. Također preko Tome Arhiđakona saznajemo da je za vrijeme splitskog načelnika Gargana, odnosno potestata Gargana de Arscindisa rodom iz Ancone, postignut kratkotrajni mir između Splita i Poljičkih Kačića, koji je prekinut 1239. god. Mir je prekinut jer je Gargan „dao napraviti neko utvrđenje, koje se zove Kamen, da bi služilo kao utočište protiv razbojnika, koji su se običavali spuštati najviše s Mosora, te opljačkane stvari odnositi u brda“, kojeg su onda zasjeli Poljički Dražojevići.⁵⁰

4.2. UBOJSTVO NADBISKUPA RAJNERIJA

Godine 1180. Splitski nadbiskup Rajnerije ili Arnir, je s falsificiranom poveljom kralja Kolomana iz 1103. god., po sadržaju sličnoj onoj falsificiranoj povelji kralja Zvonimira pokušao skupljati dohodak u Poljicima. Prema povelji, kralj je dao pravo na poljička sela Srinjine, Tugare i Gata s „svim slugama i sluškinjama i njihovim potomcima“ splitskom nadbiskupu Krešenciju. Nadbiskup Rajnerije je u Poljicima umjesto dohotka stekao smrt, na poticaj omiškog kneza Nikole Kačića, koji je u Poljicima imao brojne posjede i time bio ugrožen zahtjevima nadbiskupa, Poljičani su kamenovali nadbiskupa. O ubojstvu nadbiskupa Rajnerija su se formirale i dvije narodne legende; prva je da je ubijen u mjestu Dubrava, te da na njegovom mjestu smrti, odnosno gdje je koljenom udario o stjenovito tlo, ističe podzemna voda; a druga da je nadbiskupa u bijegu kamenovao u Srinjinama rod Krstulovića iz Gornjeg Sitnog, te „gdje je pao, tu je udario knjigom o kamen, pa se ta knjiga i danas vidi u kamenu“. To područje se, sukladno tome, zove „Libar“. Kako saznajemo iz Kronike Tome Arhiđakona, Splićani su poslije uhvatili i iz osвете objesili nekoliko Poljičana.⁵¹

Moguće je također da su Poljički Kačići za vrijeme ubojstva nadbiskupa Rajnerija bili pristaše patarenskog heretičnog pokreta.⁵² Tijekom 11. st. u dalmatinskim komunama sklonište nalaze patareni, heretični pokret iz sjeverne Italije koji su uz borbu protiv simonije i sklapanja braka svećenika imali i gnostičko-dualistička vjerovanja, slična akvitanskim katarima. Nakon njihovog protjerivanja iz Splita u 12. st. oni pronalaze sklonište kratko u Poljicima, gdje šire svoja vjerovanja, prije odlaska prema Bosni. Patarenska vjerovanja u Poljicima najvjerojatnije ipak nisu naišla na široku publiku kao što je bio slučaj u Bosni, o čemu nam i govori manjak izvora o nastojanjima iskorjenjivanja hereza unutar Poljičke župe kao što ih ima u Bosni.⁵³ Nakon provale Mongola 1242. god., Poljičani su se pridružili Splitskoj komuni, sa humskim kneževima Brativojem i Vukšom, i bosanskim banom Matejom Ninoslavom u ratu protiv Trogira, kao i u ustanku protiv ugarske vlasti i kralja Bele IV. sa zajedničkim ciljem obnove samostalnog

49 M. KUVAČIĆ 2011: 9, 10; K. KUŽIĆ 1997: 17, 25, 30, 48; A. NAZOR 2002: 49-51.

50 I. PIVČEVIĆ 2008: 69,70; F. GOJO 2014: 19; A. LAUŠIĆ 1991: 96.

51 J. MARUŠIĆ 1980: 61-63, J. MARUŠIĆ 2011: 10-13; J. MARUŠIĆ 1992: 124, 125; I. PIVČEVIĆ 2008: 67, 68.

52 D. ALAUPOVIĆ-GJELDUM 1997: 151; M. PERA 1988: 39-40.

53 N. GLAMUZINA 2015: 129; M. PERA 1988: 39; M. KUVAČIĆ 2011: 10-13.

Hrvatskog Kraljevstva. To zajedništvo nije bilo dugotrajno, jer nakon ugovora 19. srpnja Split sklapa mir s Belom IV. i Trogirom, dok ostali sudionici ostaju u pobuni. Također već 1259. god. Poljičani ponovno ratuju s Trogirom i Splitom, a o ishodu tog rata nemamo nikakve pisane izvore.⁵⁴

4.3. ODNOSI SPLITA I POLJICA OD KRAJA 13. ST. DO DOLASKA OSMANLIJA

Šubići postaju vladari Omiša 1287. god., koji su kroz 12., 13. i 14. st. vladali većim dijelom Hrvatske južno od Gvozda. U ratu protiv Anžuvina Poljičani su sudjelovali u bitkama na strani Mladena II. i Jurja II. Šubića, a kasnije su i zajedno napadali i pljačkali splitske posjede sve do mira 1328. god. Posljednji vladar iz dinastije Šubića, ban Mladen III., kojeg su Poljičani priznavali kao vrhovnog vladara umjesto hrvatsko-ugarskog kralja, umire 1348. god., a Poljica ulaze u sklop države kralja Tvrtka I. Kotromanića, čija je majka Jelena bila sestra Mladena III. Šubića. U kriznom razdoblju koje je nastupilo nakon smrti kralja Ludovika I. Anžuvina kralj Tvrtko je u svoju državu uključio uz Poljica i Klis, gradove Šibenik, Trogir, Split i otoke Brač, Hvar i Korčulu, te je gradu Splitu dao pravo na upravu nad poljičkom obalom. Nakon smrti kralja Tvrtka počinje opadati Bosansko Kraljevstvo i njegov utjecaj u Dalmaciji; njegov nasljednik Ostoja je 1402. god. potvrdio pravo Splita na poljičku obalu, a to je učinio i novi titularni ugarsko-hrvatski kralj Ladislav Napuljski. Splitska nadbiskupija nije priznavala vlast bosanskog kralja i bila je lojalna kralju Žigmundu Luksemburškom, te je zbog toga izgubila dio svoje zemlje. Nakon pobjede kralja Žigmunda Splitska nadbiskupija radi reevaluaciju svojih izgubljenih zemalja, u koje uključuje i samostan Sv. Petra na Selu, kojeg kralj Žigmund i kralj Ladislav priznaju kao pravo Splitske nadbiskupije.⁵⁵

Za vrijeme vladavine hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića Split i Poljica nisu bili u sukobu sve dok Hrvatinić nije stao na stranu kralja Žigmunda. Split je prestao priznavati Hrvatiniću titulu splitskog vojvode i ušao u sukob s njegovim pristašama, u koje spadaju Poljica i Omiš. Poljičani su pljačkali splitske solane na rijeci Žrnovnici, a svoje napade na Split su nastavili i za vrijeme mletačke okupacije. Nakon predaje Splita Mletačkoj republici 1420. god. Poljičani su preuzeli njihove obalne posjede kao i posjede na rijeci Žrnovnici, uključujući splitske rudnike, mlinove i solane. Mletačka republika je uskoro nametnula svoju vlast na području od Dubrovačke republike, odnosno od rijeke Neretve, do Omiša i poljičkog priobalja; tada su u 1444. god. poljički izaslanici Radoš Petrović i Ivan Grgurić sa knezom Krsom Marcellom sklopili ugovor o priznanju mletačkog vrhovništva. Za uzvrat, mletački dužd Francesco Foscari je vratio Poljičkoj općini njihovo primorje i pravo na samoupravu, kao i 19 zemalja u splitskom polju i 16 solana na ušću rijeke Žrnovnice. Za vrijeme mletačkog vrhovništva odnosi Splita i Poljica su bili prijateljski, a zabilježeni su i poljički veliki kneževi podrijetlom iz splitskih plemićkih obitelji. Nakon osmanskog osvajanja Bosne i time s dolaska nove zajedničke prijetnje odnosi između Splita i Poljica postaju saveznički.⁵⁶

5. PITANJE GRANICA IZMEĐU SPLITA I POLJICA

Pema odredbama splitskih vlasti iz 1351. god. i 1376. god. koje su ograničavale ispašu Splićanima između rijeka Jadro i Žrnovnice, te na brdu Marjan, u razdobljima „od blagdana do blagdana; od blagdana Sv. Svetih 1. studenog do blagdana Sv. Jure 23. travnja, radi izbjegavanja prekomjerne ispaše. Splitska komuna, zbog svog nedostatka pogodnog zemljišta i pašnjaka neophodnih za opstanak, nastojala je širiti se

54 M. PERA 1988: 41, 42; M. KUVAČIĆ 2011: 9, 10.

55 M. PERA 1988: 42-45; M. KUVAČIĆ 2011: 14; A. NAZOR 2002: 50, 51.

56 M. KUVAČIĆ 2011: 15-16; I. PIVČEVIĆ 2008: 98-103; A. NAZOR 2002: 52, 53.

izvan svojih granica prema Mosoru i njegovim pašnjacima, radi čega je došlo do mnogobrojnih graničnih sukoba s Poljicima. O ovim težnjama Splitskani i splitske crkve uz druge povijesne izvore svjedoči i isprava kralja Zvonimira iz 1078. god., koja je kasnije uspostavljena kao falsifikat, kojom će zaseoci i zemlje Srinjine, Gata, Tugare, Osić, Debič, Dlamoč, Vilar i Kremen pod Mosorom biti darovani Splitsanima za potrebe ispaše. Splitski problemi ispaše sežu od 13. st., koji su bili aktualni problemi i kasnije sve do kraja 15. st. kada se Splitskani obraćaju mletačkom duždu radi pljačke stoke od strane Poljičana. Kao što je već bilo navedeno u radu, dominantna gospodarska djelatnost Poljica je također bila stočarstvo, u čemu je ležala njihova opstojnost; članci 56a, 56b, 57 i 59a *Poljičkog statuta* po svome sadržaju reguliranja zakonskih prava i područja ispaše su i rigorozniji od gore navedenih Splitskih zakona o ispaši. Splitske pretenzije spram poljičkih pašnjaka bile su jedan od glavnih problema, ili pak bitnih uzroka splitsko-poljičkih sukoba. Poljičanima su zbog brojnosti svoje stoke njihovi pašnjaci bili jedva dostatni, te radi učestalih prodora na ispašu, spominju se sukobi na predjelu između primorskih i poljičkih sela, na Primorskoj kosi; poput sukoba sela Podstrane i sela Srinjina oko pašnjaka Vršine. Tu se podiže pitanje pripadnosti individualnih sela, same Poljičke obale i razgraničenja Splitske i Poljičke zemlje.⁵⁷

O granicama Poljica govori najstarija poznata odredba Poljičkog statuta iz 1482. god.: „počinjući od zapada i do mora gdje utječe rijeka Žrnovnica, granica ide uz prvo brdo Stojni kamin, ispod Kamina pravo prema moru, a gore uz rijeku Vrelo Žrnovnice, prema Pečinama, granica ide od Ošljega rta, granica je voda Srdenik, Peć na Krivicama, granica na Kučišća, granica je u Konjevodu, granica je Trnova kamenica, Obišen dub, kod njega je granica Vladavića dubrava, brdo Samolek, mali Konačnik, Cetina pod Gardunom. Zatim ide granica niz Cetinu upravo ispod sela Čaporica, ispod sela Ugljana, niz Cetinu ili posred rijeke na Blato na Radobilje, niz rijeku Kreševo, pod selo Katuni, sve niz rijeku u Perućicu, pod grad Zadvarje, niz rijeku ispod Slimena u Kučiću, niz rijeku pod Miric, Viseć, Medviju, niz rijeku pred grad Omiš. Zatim ide granica u more, niz pored Stobreča ili u rijeku Žrnovnicu.“ Ove navedene granice, prema istraživanju Marušića koji te granice naziva „novim“, su se zasigurno mijenjale kroz povijest više puta, kao i najvjerojatnije neposredno prije 1444. god., jer je te godine postignut dogovor između Splita i Poljica oko granica.⁵⁸

Splitsanima je bilo u interesu proširiti se na područje bivšeg salonitanskog agera iz gospodarskih razloga, a smatrajući se nasljednikom antičke Salone, Split je imao opravdani povod širiti svoj prostor u zaleđe, Primorje i sama Poljica. Prema Tomi Arhiđakonu Splitskani su kratko nakon doseljavanja Hrvata uspjeli osigurati neke „obližnje zemlje“, te se stvara granica između područja kojim će se kasnije izdvojiti Poljica. Ta granica je u ranom srednjem vijeku išla od Suhog mosta, odnosno Dioklecijanovog vodovoda, i Dujmovače, potokom i poljskim putem Granice, odnosno Kučinama, zatim tokom rijeke Žrnovnice do njenog ušća u Jadransko more. U 14. st. i 15. st., Klišani i Splitskani su težili ponovnom određivanju tih granica; Klišani dublje u Splitsko polje, a Splitskani preko rijeke Jadro. Nemamo pouzdane izvore koji bi ustvrdili da je Primorje prije 1390. god. pripadalo Splitu, tako možemo smatrati da u ranom srednjem vijeku područje istočno od rijeke Žrnovnice nije pripadalo Splitu, a da su u krajnjem slučaju Splitski plemići posjedovali pojedinačna zemljišta na području Poljica i Omiša. Sukobi su se često javljali između Omiša, Splita i Klisa, a veliki broj sukoba obilježilo je splitsko-poljičke odnose sve do dogovora 1444. god. kada su obje strane prihvatile Mletačku vlast.⁵⁹

57 A. NAZOR 2015: 89-92; M. PERA 1988: 455-459, J. MARUŠIĆ 1992: 124, 125.

58 M. PERA 1988: 427; A. NAZOR 2015: 95-98.

59 A. NAZOR 2015: 99-103.

Zbog potrebe za trgovinom, 21. lipnja 1328. god. postignut je sporazum između Klisa i Splita, koji je uključivao i Poljica. Split je predstavljao Grgur Petrov, a Poljica knez Grgur Jurenić i Klis knez Juraj II. Šubić. Sporazum se dogovorio u gradu Trogiru, sa šibenskim i trogirskim kneževima Ludovikom Maurecenom i Ivanom Gradonićem kao sudcima, koji su iznijeli prijedloge o novoj granici 1. prosinca 1328. god., te ih zapisali u dokumentu. Splitski zastupnik tražio je granicu od rijeke Jadro preko sv. Tekle na rijeku Badi, odnosno Žrnovnicu, uključujući i područje od mjesta Kamen do Mutograsa i Jadranskog mora. Kliški zastupnik je tražio novu granicu od sela Brda preko Tršćenice, do Žrnovnice; svi posjedi sjeverno od te linije bi pripadali Klisu, a posjedi od Žrnovnice do Cetine bi pripadali Omišu. U toj razdjeli bi se izuzeli posjedi Splitske nadbiskupije i privatni posjedi Splitskih građana. Suci su ipak odbili Kliški prijedlog, zbog uspostave krivotvorenih isprava.⁶⁰

U vremenu Ludovikove vladavine javljali su se novi splitski zahtjevi za rješavanje graničnih sporova. Nakon što je kralj Ludovik pod svoju vlast 1356. god. stavio Klis i Split 1357. god., Splićani su tražili da se granica komune izjednači s mnogo većim granicama tadašnje Splitske nadbiskupije. Zabilježene su odluke Splitskog vijeća iz 1358. god. kojima se u Poljica šalje poslanik radi njihovih pljački Splitskog polja, prilikom kojih su otimali stoku. Tada nastaje još jedan falsifikat, pismo kraljice Elizabete, žene tada pokojnog kralja Ludovika, koja je prema tom pismu 3. studenog 1383. god. u Zadru zapovijedila da se Poljićanima „za sve krivice“ sudi po zakonima Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, a ne po „njihovim vlastitim kojih se oni jedino drže.“ Nakon smrti Ludovika pada utjecaj ugarsko-hrvatske krune u zemljama južno od Gvozda i „Protiv dvorski pokreti“ su zahvatili i područja Poljica i Splita. Bosanski kralj Tvrtko je 22. srpnja 1387. god. pridobio Klisi i potvrdio Klisu njegove tražene povlastice iz 1328. god. Splićani su od kralja Žigmunda tražili određivanje granica prema Klisu i Omišu, s tim da granica bude na rijeci Jadro, a granica prema Omišu sve do utoka Cetine u Jadransko more. Kako je kralj Tvrtko držao Omiš, imao je i kontrolu nad Primorjem; radi toga kralj Žigmund nije mogao udovoljiti Splićanima. Tek nakon Splitskog priznanjem Tvrtkove vlasti 1390. god., Splićanima su potvrđenje sve dotadašnje povelje i slobostine, te je određena nova granica Splita spram Klisa i Omiša kakvu su višestruko do tada pokušavali ostvariti; između Klisa i Splita granica je određena crtom od Mosora zapadno na rijeku Jadro, a prema Omišu, Splitu se potvrdila vlast nad teritorijem Primorja. Splitska komuna je ovim razgraničenjem proširila svoje granice do Omiša i rijeke Cetine. Područje Primorja je 1397. god. ponovno pripojeno Omišu.⁶¹

Za vrijeme vladavine Hrvoja Vukčića Hrvatinića nisu zabilježeni sukobi oko granica između Poljica i Splita, sve dok Split nije otkazao svoju poslušnost Hrvoju i priklonio se pod zaštitu hrvatsko-ugarskom kralju Žigmundu. Poljićani su tada, kao Hrvojevi saveznici s Omišanima nastavili svoje napade na Splitske posjede. Split priznaje Mletačku vlast 28. lipnja 1420. god., a Mlečani zauzvrat su se obvezali pomoći Splitu u proširenju njihovih granice. Poljićani su za saveznika imali Nelipčice, premda su i onu uskoro sklopili primirje s Mlečanima. Unatoč tome, Poljićani su nastavili s pljačkom Splitskog polja. Nakon Splitskog Velikog vijeća i rasprave 1423. god. stanje oko granica ostaje ne riješeno i uslijedili su daljnji Poljički napadi. Pritisak na splitske posjede je pojačan od 1413. god. kada su Poljićani prisvojili Splitske solane i mlinice uz Žrnovnicu, koji su bili od visoke gospodarske važnosti Splitu. Smirivanje splitsko-poljičkih odnosa očekivalo se 1426. god. kada je hrvatsko-dalmatinski ban Nikola Frankopan dobio Poljica u posjed i obnovom primirja 1428. god. između Nelipčica i Mlečana, ali to međutim nije zaustavilo Poljičane. Ugovorom iz 1444. god., određena je granica

60 A. NAZOR 2015: 99-103.

61 A. NAZOR 2015: 106-110.

Splitske komune na mjestu Bilapeć na lijevoj strani rijeke Žrnovnice, dok su Poljicima priznata vlast nad selima Jesenice i Mrčilovka „sa svim njihovim granicama i pripadnostima“.

Ugovor također poziva na obostranu obavezu poštivanja granica i prava nad gospodarskim objektima. Ovaj sporazum je i pozitivno uticao na splitsko poljičke odnose i nakon njega su uglavnom sukobi prestali.⁶²

6. ZAKLJUČAK

Glavnim uzrokom teritorijalnog razvoja i postanka Poljica, i njihovog odnosa sa Splitom, možemo smatrati proces prelaska s nomadskog stočarstva, kao glavne gospodarske djelatnosti, na transhumantno stočarstvo. Upravo zbog potrebe zimskih ispaša dolazi do najranijeg naseljavanja Poljica, još u ilirsko razdoblje, kao i do sukoba između ilirskih plemena i potreba salonitanskog agera. Poljica, kao regija koja je unutar sebe razdijeljena u tri mikroregionalne cjeline pogodne i za zimsku i za ljetnu ispašu, omogućuju cjelogodišnje bavljenje stočarstvom i s time cjelogodišnji boravak stočarskog stanovništva, što je utjecalo na kasnije ujedinjenje i formiranje Poljica kao autonomne političke zajednice. Stočarstvo je ostalo i glavna gospodarska djelatnost i u kasnijim razdobljima, u srednjem vijeku nakon dolaska Slavena i Hrvata. Ulaskom Hrvatskog Kraljevstva u personalnu uniju s Ugarskim Kraljevstvom, jača proces feudalne anarhije i partikulacija feudalnih političkih cjelina u dijelovima države južno od Gvozda, te se seoske zajednice, koje se mogu oduprijeti nastojanjima feudalnih vladara da ih pokore i pretvore u kmetove, ujedinjuju u zasebne autonomne župe. Poljica, potaknuta nastojanjima susjednih komuna Omiša i Splita, iz snažne unutarnje gospodarske povezanosti, kao i zbog postojećeg „Poljičkog identiteta“, ujedinjuju se u Poljičku župu ili republiku početkom 12. st.

Rastom broja stanovništva grada Splita rastu i njegove potrebe, a pošto jedan grad nemože proizvesti unutar svojih gradskih zidina sve što mu je potrebno za opstanak, Split pomiče svoje granice i ulazi u poljičke teritorije, upravo kao i njegov grad preteča Salona. Nasljedstvo Salone i jurisdikcijsko pravo Splitske nadbiskupije nad teritorijem Poljica možemo smatrati samo kao *casus belli*, ali ne i temeljem njihovog sukobljavanja; temelj ostaje gospodarske naravi, odnosno u potrebama za ispašom stoke. Unatoč tome što grad Split nije uspijevao podvrgnuti Poljičku župu pod svoju direktnu upravu, oni su prirodno međusobno gravitirali; kako iz odnosa Splita prema Poljicima kao dio svog zaleđa, a o bogatstvu zaleđa i njegovoj proizvodnji ovisi bogatstvo grada, te kako i iz odnosa Splitske i Poljičke crkve. Usporedno s drugim sličnim seljačkim republikama Poljica su bila dugovječnija, i pokazala su jednaku razinu političke zrelosti i razvijenosti kao i ostale istočnojadranske komune, što je upravo vidljivo iz procesa nastanka komunski i seljačkih statuta. Poljička župa, unatoč svojoj geografskoj izoliranosti, je kroz srednji vijek predstavljala aktivnog člana unutar većih političkih kretanja njihove regije; osim izravnih gospodarskih pitanja, splitsko-poljički odnosi su zbog toga ovisili i o njihovom političkom svrstavanju u sukobima između lokalnih hrvatskih dinastija i vladajućih ugarsko-hrvatskih dinastija Arpadovića i Anžuvina, kao i u ranijim odnosima između Franačkog i Bizantskog carstva.

62 A. NAZOR 2015: 110-130.

BIBLIOGRAFIJA

IZVOR

De Administrando Imperio, 31. Glava, <https://povijesni-izvori.webnode.hr/de-administrando-imperio-31-glava/>, https://hr.wikisource.org/wiki/O_upravljanju_carstvom/Gl._XXXI._O_Hrvatima_i_zemlji_u_kojoj_sad_stanuju, konzultirano 26. prosinca 2020.

MONOGRAFIJE

- A. LAUŠIĆ 1991 – Ante Laušić, *Postanak i razvitak Poljičke kneževine*, Split: Književni krug Split, 1991.
- A. NAZOR 2015 – Ante Nazor, *Splitsko-poljički odnosi u XVI. i XV. stoljeću*, Split: Književni krug Split, 2015.
- D. DŽINO 2010 – Danijel Džino, *Becoming Slav, Becoming Croat: Identity transformation in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, Boston: Brill, 2010.
- D. DŽINO 2020 – Danijel Džino, *From Justinian to Branimir: The Making of the Middle Ages in Dalmatia*, London: Routledge, 2020.
- D. DŽINO 2023 – Danijel Džino, *Early Medieval Hum and Bosnia, ca. 450–1200: Beyond Myth*, London: Routledge, 2023.
- F. CURTA 2006 – Florin Curta, *Southeastern Europe in the Middle Ages 500–1250*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- F. GOJO 2014 – Filip Gojo, *Pregled povijesti Kamena*, Split: Mjesni odbor Kamen, 2014.
- J. MARUŠIĆ 1992 – Juraj Marušić, *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika*, Split: Književni krug Split, 1992.
- K. KUŽIĆ 1997 – Krešimir Kužić, *Povijest dalmatinske zagore*, Split: Književni krug Split, 1997.
- M. PERA 1988 – Miroslav Pera, *Poljički statut*, Split: Književni krug Split, 1988.
- M. RADY 2023 – Martyn Rady, *The Middle Kingdoms: A New History of Central Europe*, London: Penguin Books, 2023.
- P. FOURACRE 2008 – Paul Fouracre, *The New Cambridge Medieval History Volume 1 c.500–c.700*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

P. H. WILSON 2017 – Peter H. Wilson, *The Holy Roman Empire: A thousand years of Europe's History*, Oxford: Penguin Books, 2017.

T. RAUKAR 1997 – Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje: prostor, ljudi i ideje*, Školska knjiga, Zagreb 1997.

T. RAUKAR 2007 – Tomislav Raukar, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Split: Književni krug Split, 2007.

ČLANCI U ČASOPISIMA

- A. MILOŠEVIĆ 2012 – Ante Milošević, „Novi mač iz Koljana u svjetlu kontakata s nordijskim zemljama u ranom srednjem vijeku“, *Histria Antiqua*, 21, 2012, 459–470.
- A. MILOŠEVIĆ 2016 – Ante Milošević, „Doseljenje Hrvata u Dalmaciju krajem 8. stoljeća: mač K-tipa iz Koljana kao mogući dokaz“, *Starohrvatska prosvjeta*, III. serija – svezak 43, 2016, 239–262.
- D. ALAUPOVIĆ-GJELDUM 1997 – Dinka Alaupović-Gjeldum, „Sveti Klement u pučkoj pobožnosti Poljica“, *Ethnologica Dalmatica*, 6, Split: Ministarstvo kulture Republike Hrvatske –Konzervatorski odjel Split, 1997.
- M. GOJSALIĆ 2008 – Mate Gojsalić, „Kada je nastala najstarija poznata redakcija Poljičkog statuta“, *Poljica: Godišnjak Poljičkog dekanata*, 33, Gata: Poljički dekanat, 2008, 4–10.
- M. KUVAČIĆ 2011 – Mate Kuvačić, „Split i Poljica – odnosi kroz povijest“, *Kulturna baština*, 37, Split, 2011, 8–15.
- P. KAER 1897 – Petar Kaer, „Prvo broncano nalazište u Dalmaciji“, *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, god. IX., 2., Sarajevo, 1897, 245–271.

ZBORNICI I UREDNIČKA DJELA

- „Izvorni tekst Poljičkog statuta“, *Poljički zbornik*, 1, Zagreb: Kulturno-Prosvjetno društvo Poljičana – Priko, 1968.
- N. TOMAŠIĆ 2003 – Nikola Tomašić, *Konstantin Porfirogenet: O upravljanju carstvom*, ur. Macan Trpimir i Švab Mladen, Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- A. NAZOR 2003 – Ante Nazor, „Granica između Splita i Poljica i splitsko-poljički sukobi u XIV. i XV. stoljeću (Dio drugi – Splitsko-poljički sukobi tijekom

- XIV. i XV. stoljeća)”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 21, Zagreb 2003, 45–53.
- A. ŠKOBALJ 1971 – Ante Škobalj, „Dva niza staro-hrvatskih crkvice u Poljičkom primorju“, *Poljički zbornik*, 2., ur. Grga Novak, Priko: Kulturno-Prosvjetno društvo Poljičana – Priko, Zagreb: Matica Hrvatska, 1971, 117–131.
- F. IVANIŠEVIĆ 2006 – Frano Ivanišević, *Poljica: Narodni život i običaji*, ur. Klarić Ivo, Priko: Društvo Poljičana „Sveti Jure“ – Priko, 2006.
- G. BILOGRIVIĆ 2018 – Goran Bilogrivić, „Carolingian Weapons and the Problem of Croat Migration and Ethnogenesis“, u *Migration, Integration and Connectivity on the Southeastern Frontier of the Carolingian Empire*, ur. Džino Danije, Milošević Ante, Vedriš Trpimir, Boston: Brill, 2018, 86–102.
- I. PIVČEVIĆ 2008 – Ivan Pivčević, *Sabrani radovi o Poljicima*, ur. Ivan Banić, Priko: Društvo Poljičana „Sveti Jure“ – Priko, 2008.
- J. BRATULIĆ 1971 – Josip Bratulić, „Glagoljica i glagoljaši u Poljicima“, *Poljički zbornik*, 2., ur. Grga Novak, Kulturno-Prosvjetno društvo Poljičana – Priko, Zagreb: Matica Hrvatska, 1971, 141–148.
- J. MARUŠIĆ 1980 – Juraj Marušić, „Kamen s međašnim oznakama feudalnog posjeda Splitske nadbiskupije iz godine 1397. u poljičkom selu Srinjinu“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 22, Split, 1980, 61–63.
- N. GLAMUZINA 2015 – Nikola Glamuzina i Borna Fuerst-Bjeliš, *Historijska geografija Hrvatske*, ur. Marko Trogrlić, Split: Sveučilište u Splitu – Filozofski fakultet, 2015.
- R. FERRI 1971 – Rafo Ferri, „Prilog ispitivanju porijekla osnivača Poljičke republike“, *Poljički zbornik*, 2., ur. Grga Novak, Priko: Kulturno-Prosvjetno društvo Poljičana – Priko, Zagreb: Matica Hrvatska, 1971, 35–41.